

IV.

Varde Langhede.

Af pens. Lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev.

Indtil for 50 Aar siden har der strakt sig en umaadelig Hedestrækning fra et Par Kilometer Nord for Varde til Skjernaadalen. Midt gennem denne Hede gik Hovedlandevejen fra Ringkøbing til Varde, kun ved Byerne Blaksmark og Lyhne var Heden afbrudt af dyrkede Arealer. Til denne Hedestrækning hørte Varde Langhede, Orten Hede, Frøstrup Hede, Hallum Hede, Lyhne Hede osv. Kommer man nu med Landevejen, viser Landskabet et helt andet Billede. Hedens Særpræg er ganske forsvundet, vel kan der findes smaa Rester af Heden hist og her, især Nord for Lyhne, men ellers fører Landevejen nu gennem opdyrket Land med Huse og Gaarde og hist og her Smaaplantager.

I de sidste 25 Aar er Opdyrkningen især skredet rask fremad, og en væsentlig Aarsag dertil er Købet af Blaksmark Mergelleje 1907. Fra dette Mergelleje blev der anlagt Banespor til de omliggende Sogne, og store Mængder af Mergel er udført dels til mergelfattige, opdyrkede Arealer og dels til de omliggende Heder, hvor Opdyrkningen i disse Aar tog Fart. Den største Del af omtalte Hedestrækning viste sig nemlig tjenlig til Opdyrkning, naar der paa en nem Maade kunde faas Adgang til Mergel.

Lige Nord for Varde laa Varde Nørrehede, hvis yderste Del kaldtes Langheden, denne skilte Orten fra den øvrige Del af Varde Landsogn i en Strækning af 9 km. Denne lange, men noget smalle Hedes Opdyrking paabegyndtes af Borgere i Varde By, hvoraf mange havde Avlsbrug, blandt disse kan nævnes Købmand A. K. Bastrup, der begyndte omkring 1850; han byggede den Gaard, som senere har været beboet af Truels Jensen og Jens Truelsen; men det var først, da de smaa Lodder blev solgt og sammenlagt, at det ret blev til noget. Paa Nørreheden laa en Gruppe Høje, der kaldtes Tinghøj, Halvorshøj og Speghøj, ved den sidste var der nogle Sandgrave, hvor man i gamle Dage begravede Hestekadavere, lidt mod Øst fra den laa Stejlebjerg, der har været Rettersted. Den sidste, der maatte lade sit Liv paa dette Sted, var Morten Jonassen, der havde stukket Ild paa sit Hus i Varde 1821. Ilden »tog selv«, og en Trediedel af Byen lagdes i Aske, og Morten blev dømt til Døden.

Ved Tinghøj var der blevet opdyrket 4 a 5 Tdr. Land, som med et større Stykke Hede købtes af en Mand, der hed Hans Kruse, for 280 Kr. Han indrettede sig en Jordhytte i Tinghøj, hvori han boede nogle Aar. Nu er denne Ejendom udvidet ved Tilkøb af nogle Parceller, og der holdes 20 Køer paa den. Omkring Tinghøj er der nu 16 Ejendomme, hvoraf en hel Række er Statshuse. I den første Tid søgte Børnene herfra til Orten Skole, men 1879 blev der bygget en Skole ved Tinghøj, og her ansattes en Vinterlærer, men allerede 1895 blev denne Vinterskole forandret til et fast Lærerembede med J. M. Stensig som Lærer, siden 1906 har M. Rasmussen været Lærer i Tinghøj.

Nord for Tinghøj ligger Langheden, der er 4 km lang,

og der har der været langt til alting, ja saa langt, at Vardenserne, der i gamle Dage brugte Hedetørv til Brændsel, end ikke vilde grave deres Tørv derude, fordi det var for langt at køre med Tørvene. Langheden var lidet paaagtet og ikke regnet for noget, ja enkelte af de først solgte Parceller blev endog solgt med den Servitut, at der ikke maatte bygges paa dem, da Borgerne var af den Mening, at det var umuligt at klare sig derude, saa de arme Folk paa Langheden vilde falde Byen til Byrde, desuagtet er Langheden bleven opdyrket og bebygget. Da Vardenserne ikke gad køre den lange Vej med deres Tørv, blev Heden skaanet for Afgravning, saa Muldjorden blev bedre end paa saa mange andre Heder, tilmed viste Undergrunden, at der ikke var Al, hvorimod der nogle Steder var 3 a 4 Tommer Blysand, desuden var der enten rødt Sand eller Ler. Ved Hedens nordre Side mod Stauskær og Søndesig fandtes lidt Mose og en smal Strimmel Eng.

Det alleryderste af Langheden henligger endnu ubrudt, men Heden er truet, thi Orten Plantage, Sagfører Lyster, Varde, og Gaardejer Niels Andersen, Kjærup, har købt det sidste Stykke, og de agter i Fællesskab at opdyrke den, og derefter at udstykke den i 4 Statshusmandsbrug. Langheden var udstykket i en Mængde Perceller af Størrelse indtil 80 Tdr. Land.

Langhedens Opdyrkning begyndte nogle Aar før Treaarskrigen, og til de første Nybyggere hører Martin Abrahamsen, Birk, Hans Christensen og Hans P. Hansen Borre, der tillige var Blikkenslager, de begyndte paa den bare Hede, og de naaede ikke at faa ret meget opdyrket, da de ikke kunde lægge deres Arbejde paa selve Ejendommen, men var henvist til Daglejerarbejde i de omliggende Byer for overhovedet at kunne skaffe Føden

til Familien. Beboerne, hvor de arbejdede, hjalp dem lidt paa forskellig Maade, ved at gøre et Pløjebed engang imellem, ved at overlade dem Eftergræsning paa et Stykke Eng, eller Græsning i en Mose o.s.v. Hans P. Borre havde to Parceller paa 43 Tdr. Land, men han holdt kun et Par Køer, da han ikke naede at faa mere end en halv Snes Tønder Land under Plov. Hans Ejendom blev 1884 solgt til Orten Plantage til Beboelse for Plantøren. 1885 blev en ny Plantørbolig opført, og senere er Ejendommen solgt til Plantør O. Nikolajsen, der igen har afhændet den til sin Søn, Chr. Nikolajsen. Til de 43 Tdr. Land er indkøbt 3 Parceller paa 98 Tdr. Land, hvoraf de 95 er opdyrket. Hans P. Borres tarvelige Hus er erstattet af tilsvarende Bygninger, og hans to Køer er bleven til 70 Kreaturer. Til de første Ejendomme paa Langheden hører ogsaa et Hus til en Ko, det kaldtes efter en nærliggende Høj Hundehøj. Nu er denne lille Ejendom udstykket i to, der begge betegnes som Mønstergaarde. Disse Smaasteder forvandlede i Grunden ikke Hedens Særpræg, og der hengik næsten 40 Aar, inden den store Fremgang kunde spores, men fra omkring ved 1880 er det gaaet rask, saa Langheden nu kan betragtes som opdyrket og beboet.

1. Maj 1880 kørte et Studekøretøj ud ad et Hedespor paa Langheden, det var Niels Hansen i Blaksmark, der kørte et Læs Flyttegods ud til et nyopført Hus, tilhørende Terman Hansen. Læsset var ikke særligt stort og imponerende, foruden noget Skrammel af alle Slags var der et Bord, et Par Stole og et Skatol. Bag efter Vognen trak Terman en Ged, der var hans egen, og et Faar, han havde i Fællesskab med en anden. Termans Hus var heller ikke noget anseligt Bygningsværk, det bestod af 5 Fag, som var blevet opført samme Foraar, det havde

Grundmur og Lyngtag. Da Terman var en fattig Mand, maatte han se sig godt for, inden han indlod sig paa at bygge. 3000 gode Mursten købte han paa Lunderup Teglværk, hvor han havde arbejdet en længere Tid, de blev ham ikke for dyre, tillige fik han nogle Udskudssten paa et nedlagt Teglværk i Blaksmark, men den bedste Handel gjorde han, da han købte et Ovnhus til Nedbrydning; der var en Mængde Sten. I Frisvad Mølle købte Terman nogle kasserede Vinduer, hvis nederste Del rigtignok var raadden, men saa blev den nederste Rude skaaren fra, efter den Operation blev de indsat i Termans nye Hus, hvor de sad i mange Aar. Terman saa sig ogsaa om efter andre Ting, som han kunde have Brug for til sit Hus, saaledes fik han nogle gamle Døre hos Niels Thomsen i Mejls.

Her, hvor Terman byggede sit Hus, var der 13 Tdr. Land, som i sin Tid var solgt fra Varde til Hans Christensen i Blaksmark, han havde ikke gjort noget ved Heden, saa da Terman købte Heden, var der kun Lyng og lidt Græs i en Dalsænkning, hvori der løb en lille Bæk. Terman købte de 13 Tdr. Land for 900 Kr., som skulde staa uopsagt i 5 Aar og uden nogen Udbetaling ved Overtagelsen, men med Forpligtelse til at opføre en Bygning paa Lodden. Terman og hans Kone satte sig som første Maal at faa en Ko, hvortil der var Græsning, han gik ved Lejlighed og saa paa gamle Køer, men saa en Dag sagde en Mand til ham: »Det duer ikke med en gammel Ko, du maa have en ung Ko,« og Terman fandt, at Manden havde Ret, men hvor fik han Penge fra til en ung Ko, Ejendommen gav ingen Indtægter, og de havde kun hans Dagløn til den daglige Næring og Nødtørft. Hen paa Sommeren fik han at vide, at der i Horne var en sortbroget Ko til Fals. Terman vilde

gøre et Forsøg, og Forsøget lykkedes, han købte Koen, der skulde kælte engang i Efteraaret, for 140 Kr., hvoraf de 40 Kr. skulde betales om Efteraaret og de 100 Kr. til næste Aars Juni Termin. Terman fik Koen med hjem, og Mette Katrine fik Lov til at malke deres egen Ko, det var for hende en Glædesdag af høj Rang. De 40 Kr. blev i Sommerens Løb skrabet sammen, men da Juni kom næste Aar, havde de ikke de 100 Kr., og desværre kunde de heller ikke se, hvorfra de skulde faa dem. Mette Katrine saa dog nok saa lyst paa Sagen som Terman, hun havde nemlig velstaaende Slægtninge i Horne, og hos dem mente hun at kunne faa de 100 Kr. til Laans. Hun gik til Horne, men kom meget nedslaaet tilbage, de 100 Kr. var ikke at faa der. Terman henvendte sig saa til en Svoger, der hjalp ham, og Manden fik sine Penge for Koen i rette Tid.

Terman gik paa Dagleje hos Bønderne i Mejls og Orten, han gravede Klyne til Lunderup Teglværk, han var med i en stor Mergelgrav i Frisvad, som Avlsbrugere i Varde lod oparbejde, og saaledes tjente han i de første Aar det nødvendige til Familien, rigtignok var Dagelønnen ikke stor, kun 66 Øre og Kosten om Vinteren og 2 Kr. og Kosten om Sommeren. Terman var en dygtig Arbejder, der ikke var bange for at tage fat, og saa slog han sig paa Akkordarbejde, der altid gav lidt mere. Med Opdyrkningen gik det kun smaat, og han blev snart klar over, at uden Mergel vilde det ingenting blive til. Hans Øjne faldt da paa nogle Skrænter paa den anden Side af Bækken, der dannede hans østre Skel, og han fik da den Tanke, at der muligvis kunde findes Mergel der. Han talte med de andre Beboere paa Langheden derom, og da de var lige saa trængende for Mergel, foretog de en Boring og fandt virkelig Mergel i Skrænten.

Denne Skrænt tilhørte Simon Pallesen i Blaksmark, og med ham blev der truffen Aftale om at gøre et Forsøg. De købte saa en Grav paa 30 Alen i Firkant for 40 Kr., og saa begyndte de 4 Mænd paa Mergelgraven med det samme. De anlagde en Vej over Dalen og Bækken, og Udkøringen kunde begynde. De havde Held med sig, her var Mergel nok, og de fik en stor Dyngge Mergel op.

Til Lunderup Teglværk, som ejedes af Tøger Teilmann, hørte en Hedelod i Nærheden af Langheden. Da Terman var gammel Arbejder paa Teglværket, tilbød Teilmann ham Opsyn med Heden, særlig med Hensyn til Dolene og Jagten, og som Vederlag herfor fik han Ret til Græsning paa Heden, hvilket var ham en ikke ubetydelig Hjælp i de første Aar, indtil han fik Græs paa sin egen Jord.

Lunderup Hede laa ret bekvem for Terman, og da der tilmed fandtes Mergel i den, fik han Lyst til at faa en Parcel, der var af god Beskaffenhed. For 500 Kr. købte han 43 Tdr. Land, heraf solgte han igen 13 Tdr. til Gartner Rømhild i Varde, men da Mergellejet laa i det Stykke, som Rømhild fik, betingede han sig Retighed til gratis Mergelkastning i 50 Aar.

Da Terman havde faaet lidt mere opdyrket, forøgede han sin Besætning med 1 Stud og 1 Ko, saa blev han selv kørende, og det var et Fremskridt, der kunde mærkes, det varede heller ikke længe, før han kunde købe sig et Par smaa Stude. De kunde selvfølgelig ikke i Længden nøjes med de 5 Fag Hus, efter nogle Aars Forløb byggedes der først 2 Fag til og senere igen 2 Fag, men Agermarken udvidedes stadig og Besætningen med, saa det blev nødvendigt at bygge en rigtig Stald, og han lod saa opføre 6 Fag Vesterhus. Nogen egentlig Lade havde Terman ikke, vel blev Lofterne fyldte, men

Forholdene var langt fra tilfredsstillende, naar den største Del af Avlen skulde staa ude. Desværre kneb det med Kontanterne, der var intet at bygge Lade for, men Terman var ikke uden Opfindsomhed, han vidste, at Tagspaaner ikke var særlig dyre, og de kunde muligvis bruges til at beklæde Ladens Sider med ligesaa vel som til Tag. Han besluttede saa at bygge en Lade uden at bruge Sten. Laden blev bygget af utilhugget Tømmer fra Nørholm med Spaanebelægning paa Siderne, hvorimod Taget var af Pap.

Tit var Terman i Forlegenhed for Penge, men han blev lige saa tit hjulpet ud af Forlegenheden, en Gaardmand i Mejls laante ham flere Gange Smaabeløb, men Terman var en pligtopfyldende Mand, der sørgede for at tilbagebetale i rette Tid. Engang eller to hændte det sig, naar han betalte tilbage, at han bad om at maatte laane Summen igen med det samme, og saaledes gik det til, at han fik sine Penge med hjem igen. Kun en eneste Gang laante Terman Penge i Banken, og det var kun 50 Kr., derimod tabte han 300 Kr. ved Vestjyllands Landmandsbank, da den gik i Stykker. Terman havde nemlig levnet nogle Hundrede Kroner af et Kreditforeningslaan, og dem satte han i Banken, som kort efter standse sine Betalinger.

Tiderne gik, det ene Stykke af Heden kom under Kultur efter det andet, og i 1907 var han naaet saa vidt, at de 13 Tdr. Land paa Langheden og 15 Tdr. Land af Lunderup Hede var opdyrket, og han holdt en Besætning paa 2 Heste, 13 Kreaturer og 20 Svin, da solgte han Ejendommen til Selskabet Blakmarks Mergelleje for 11,600 Kroner.

Da Langheden lidt efter lidt opdyrkedes, blev der Trang for en ordentlig Vej, og man fandt da, at den ny Vej passende kunde anlægges Nord paa fra Tinghøj i Skellet mellem Langheden og Orten Hede, for at Beboerne baade paa Langheden og af Orten By med Udflyttere kunde faa Nytte af den. Der skete saa Henvendelse til Varde Landsogns Sogneraad om at anlægge Vejen i Fællesskab. Svaret blev et Afslag, og Varde By maatte saa selv tage sig af Vejen, der blev anlagt 6 Alen inden for Sogneskillet, saa den ikke kom til at berøre Landsognet.
